

УДК 338.43:332.122

DOI: 10.31651/2076-5843-2020-3-121-130

ОСТАПЧУК Анатолій Дмитрович

кандидат економічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України,
м. Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5663-5895>
ruslan1212@ukr.net

ЗБАРСЬКА Анна Василівна

кандидат економічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України,
м. Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2731-0968>
zbarsky@ukr.net

ГОСПОДАРСТВА НАСЕЛЕННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано роль господарств населення у виробництві валової продукції сільського господарства. Розглянуто питання класифікації господарств населення за ознаками: рівень товарності, їх розміри. Визначено функції господарств залежно від поділу їх на групи. Запропоновано напрями розвитку різних груп господарств населення на перспективу. Доведено, що розвиток господарств населення в сільській місцевості визначається низкою регіональних чинників, серед яких регіональна політика щодо підтримки малих форм господарювання на селі. Запропоновано організаційно-економічні напрями посилення виробничої та комерційної функції домогосподарств у сільській місцевості з урахуванням сукупності економічних, соціальних, природно-кліматичних та інших регіональних факторів впливу.

Ключові слова: господарства населення, особисті селянські господарства, тваринництво, валова продукція, рентабельність, ефективність.

Постановка проблеми. Проблема продовольчої безпеки завжди займає провідне місце в національній безпеці всіх країн, оскільки вона є обов'язковою передумовою соціальної та економічної стабільності. Зважаючи на ту обставину, що в аграрній економічній науці використовуються поняття “господарство” і “підприємство” слід зупинитися на визначенні їх сутності. В статті обґрунтовується положення, згідно якого ці категорії тісно зв'язані між собою, а саме: господарство і підприємство є, насамперед, виробничими структурами, тобто категоріями мікроекономіки. І в цьому розумінні вони ідентичні, хоч в аграрній сфері надається перевага терміну “господарство”. Але між ними є певні відмінності. Поняття “господарство” в економічній теорії має різні значення. В макроекономічному аспекті господарство – це виробництво (економіка), призначенням якого є трансформація виробничих факторів у матеріальні та інші блага, що придатні для задоволення потреб людей. З точки зору типу економічних систем і моделей економіки, широко використовуються такі поняття як “натуральне”, “товарне” або “ринкове” господарство. Окрім того, поняття “господарство” може відноситись і до певних галузей економіки, наприклад, сільське або лісове, сімейне або домашнє господарство тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед наукових праць, присвячених визначенню критеріїв класифікації та перспектив розвитку господарств населення, на особливу увагу заслуговують праці: Збарського В.К., Лібанової Е. М., Макаренка П. М., Онищенко О. М.,

Остапчука А. Д., Прокопи І.В., Реверчука С. К., Свиноуса І.В., Юрчишина В. В. та інших. Дослідники висвітлюють низку проблем класифікації господарств населення. Зокрема, майже всі одностайні в критеріях поділу в контексті споживчого і товарного їх розвитку. Але тут важливим є той факт, що перспективи у них різні. Тому розглянемо кожен складову окремо.

Мета статті – розкрити місце і роль господарств населення у формуванні продовольчої безпеки України та обґрунтувати перспективи даного сектору економіки АПК.

Виклад основного матеріалу дослідження. З точки зору мікроекономіки поняття “господарство” використовується щодо первинного виробничого осередку, в якому здійснюється виробництво певних благ для власного споживання (натуральне), або для продажу (товарне). Підприємство як фірма – це товарне господарство. А тому домашні і підсобні натуральні господарства не є підприємствами.

Приватна власність на виробничі ресурси і результати праці слугує основою створення приватних господарств. Приватними є й “особисті селянські господарства” (в подальшому ОСГ), “особисті підсобні господарства” (ОПГ). Оскільки поняття “приватний” і “особистий” – відносяться до одноосібного, індивідуального (приватного) володіння і господарювання, то вони в основі своїй є ідентичними поняттями. Це, зокрема, зазначається і у листі Державного комітету України по земельних ресурсах N 14-22-4/2080 від 05.04.2002. Відмічається, що поняття “особисте підсобне господарство” (ст. 56 Земельного кодексу України від 18.12.90 р. N 561-ХІІ та “особисте селянське господарство” (ст. 33 Земельного кодексу України від 25.10.2001 р. N 2768-ІІІ за змістом тотожні. Тому розмір земельної ділянки для ведення особистого підсобного господарства та для ведення особистого селянського господарства, що не повинен оподатковуватися згідно із частиною другою ст. 12 Закону України “Про плату за землю” від 03.07.92 р. N 2535-ХІІ (зі змінами), повинен складати 2 га [5]. Досить близьке за своїм значенням до зазначених понять має термін «господарства населення» – як домогосподарства, що здійснюють сільськогосподарську діяльність як з метою самозабезпечення продуктами харчування, так і з метою виробництва товарної сільськогосподарської продукції. Проте, ця категорія більш широка, вона включає домогосподарства у сільській місцевості, домогосподарства у міській місцевості (включаючи колективні сади та городи), а також фізичних осіб – суб’єктів підприємницької діяльності, які провадять свою діяльність у галузі сільського господарства без створення юридичної особи

Основна сутнісна відмінність у статусі особистих селянських господарств полягає в тому, що частина з них – товарні господарства – є формою підприємницької діяльності, а натуральні – формою самозайнятості сільського населення. Отже, на сьогодні в секторі господарств населення можна виділити три складові:

- натуральні господарства з точки зору переважно неринкового використання виробленої продукції;
- переважно товарні (дрібно бізнесові і малі господарства населення);
- споживчотоварні, займають проміжне становище між першими двома групами.

Переважно товарні особисті селянські господарства розміщені навколо невеликих районних центрів і сільських поселень. Низькотоварні особисті селянські господарства, які мають сприятливі умови для подальшого розвитку, розміщені на депресивних територіях регіону. Городньосадівничі особисті селянські господарства призначені в основному для задоволення потреб домогосподарства у сільськогосподарській продукції та розміщені навколо обласних і великих районних центрів. Отже, спільним для селянських господарств є сільськогосподарська діяльність з виробництва, переробки і реалізації сільськогосподарської продукції [3].

На підставі проведеного дослідження нами встановлено, що порівняно висока ефективність великих аграрних господарств досягається за рахунок дії наступних чинників: більше можливостей для впровадження нових видів техніки, технологій і ефективного їх використання; кращі можливості для зберігання, переробки і реалізації продукції. Однак

переваги великого господарства необхідно розглядати в аспекті оптимальних розмірів. За певними їх межами вступають в дію чинники, що знижують ефект масштабу виробництва (збільшуються транспортні витрати, знижується ефективність управління тощо).

Відомий український вчений М. Туган-Барановський довів, що велике виробництво у сільському господарстві, крім природних перешкод, економічних труднощів, зіштовхується з певними соціальними проблемами свого зростання. Великому підприємству не вигідно постійно утримувати велику чисельність найманих працівників, які йому потрібні лише на сезон робіт. Тому велике виробництво було зацікавлене, щоб поруч існували дрібні селянські господарства, які б постачали його сезонною робочою силою за наймом [1]. Звідси головною підвалиною стійкості дрібного селянського господарства за М.Туган-Барановським є соціальний аспект. Дійсно, дрібне селянське господарство працює не стільки заради прибутку і ренти, скільки заради самозабезпечення своєї життєдіяльності. Селяни не припиняють господарювати навіть тоді, коли нічого не отримують, крім продуктів харчування, коли господарство не вигідне як товарне, але залишається просто натуральним. Тому дрібне селянське господарство може існувати в умовах зниження доходів, фінансової скрути, економічної кризи.

Досить розповсюдженою серед окремих вітчизняних дослідників існувала теза, згідно якої особисті селянські господарства є більш ефективними по відношенню до інших форм господарювання. Дійсно, в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь у 2008 р. ОСГ отримали валової продукції на суму 1671 грн. (у порівнянних цінах 2005 р.), тоді як цей показник у цілому по всіх формах власності і господарювання склав 197 грн., тобто в ОСГ цей показник у 8,5 разів більше. Цей феномен ОСГ, ніби-то обумовлений рядом зовнішніх чинників і насамперед перекачкою (легально і нелегально) ресурсів із суспільного сектора. До деякої міри це можна було оправдати за умов колгоспно-радгоспого ведення господарства, а не сьогодні, коли по суті вся аграрна сфера приватизована. Окрім того, слід зважити і на відсутність необхідної та достовірної інформації стосовно реальних витрат на виробництво продукції як у господарствах населення, так до певної міри і підприємствах суспільного сектора. Однак головне в іншому. Слід чітко розділяти роль господарств населення у перехідній і в перспективній моделі аграрної економіки. Щодо першої, то тут господарства населення відіграли роль відчутного стабілізуючого чинника в умовах кризи суспільного сектора (джерело додаткових доходів, пом'якшення проблем безробіття тощо).

Стосовно перспектив розвитку господарств населення, то тут необхідно зважити на дію багатьох обставин, які нині передбачити важко. В нашому дослідженні ми поділили господарства населення на дві групи: споживчі (натуральні) і дрібнотоварні. Загальними ознаками для них є: висока мотивація до продуктивного і ефективного ведення господарювання; невеликі розміри господарств, знання свого сегменту ринку, свого споживача тощо. Анкетні обстеження особистих селянських господарств Золотоніського і Шполянського районів Черкащини, проведені автором у 2016 р., свідчать, що фактор приватної власності в них діє ефективніше, ніж фактор концентрації виробництва, чим і пояснюється вища ефективність дрібних селянських господарств у порівнянні з великими. У 2018 р., наприклад, 15,4% ОСГ Черкащини використовували свої земельні ділянки для задоволення лише влвсних потреб, майже 16% – для задоволення власних потреб та реалізації продукції на ринках і 70% – передали в оренду.

Якщо мова йде про натуральні господарства, призначенням яких є виробництво продукції для особистого споживання, то тут взагалі проблема ефективності за формулою “результати – витрати” не має такого значення як для товарних господарств. Останні ведуться заради прибутку і коли виручка не компенсує витрат, то таке господарство банкрутує. Ось чому не випадково сектор господарств населення все більше набуває споживчо-товарного характеру. На натуральні господарства ринок впливає тільки на “вході” при купівлі тих чи інших засобів виробництва.

Проте, вічне питання аграрних економічних відносин – це питання стійкості дрібного сільськогосподарського виробника. Головна основа стійкості малих форм господарювання – не економічна перевага перед великим, а те, що воно ведеться для забезпечення існування самого виробника.

Україна, яка володіє найкращими у світі землями, а також сприятливими природно-економічними умовами для вирощування сільськогосподарських культур, має продуктивність земель навіть нижчу, ніж у середньому по світу (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльні показники продуктивності сільського господарства*

	Україна	Польща	Данія	Німеччина	США	Світ
Урожайність, ц/га:						
Зернових і зернобобових	21,8	32,4	63,0	63,6	66,0	31,1
Картоплі	131,4	197,0	421,3	420,0	387,1	166,5
Овочі та баштанні	138,8	246,6	272,4	298,8	285,6	170,4
Плодів і ягід	59,1	46,3	77,5	161,9	213,7	106,0
Удій молока від корови, кг	3665	4327	8529	6923	9219	2287
ВВП на душу населення, дол. США**	6559	15381	40,4	32229	43269	x

*Розрахунки за даними: Сільське господарство України за 2013 рік: Стат. Збірник. Київ: Держкомстат України, 2014. **Стат. щорічник України за 2016 рік. Київ: Держкомстат України, 2018. С.558.

Селянин, фермер продовжує вести своє господарство навіть у тих випадках, коли воно дає йому лише середню заробітну плату.

Дрібнотоварний сектор на селі може ефективно функціонувати за таких умов: 1) спеціалізуватися на виробництві трудомістких видів продукції (здебільшого тваринництва), де фактор концентрації не має вирішального значення (саме тут дрібні господарства за рахунок високої інтенсивності праці і менших втрат можуть отримати більший вихід продукції в розрахунку на одиницю земельної площі, голову худоби); 2) об'єднуватися між собою, створювати спілки, кооперативи; 3) інтегруватися з фермерськими господарствами (ФГ) та іншими підприємствами; 4) трансформуватися у ФГ. При цьому державі потрібно створити ряд умов для нормального функціонування дрібнобізнесових агроформувань. Насамперед це стосується створення мережі агрохімічного, зоотехнічного, ветеринарного і агросервісного обслуговування, консультацій з різних питань сільськогосподарського виробництва, закупівлі, переробки та реалізації продукції (табл. 2).

Дані табл. 2 свідчать про критичний стан у розвитку тваринництва як у всіх категорій господарювання, так і в господарствах населення. Проте, якщо у всіх категоріях господарств із 2000 р. спостерігається ріст валової продукції тваринництва на 21,6%, то у господарств населення, навпаки, – скорочення на 19,2%. Без державної підтримки розвиток галузі тваринництва України, особливо у домашніх господарств, залишається проблематичним.

Для багатьох селян господарства населення стали єдиною формою зайнятості, основним джерелом доходу. Споживчі господарства поки що відіграють значну соціально-економічну роль (додаткові доходи і зайнятість), але є наслідком відсталості аграрної сфери. У ближній перспективі вони збережуть своє, якщо і не вирішальне, то вагоме значення.

З переходом до ринкових відносин малі форми господарювання набули ряду специфічних рис. Посилилась їх диференціація, збільшилась площа землекористування. У середньому за 2005-2018 рр. в них було вироблено майже 61,7-41,20% валової продукції сільського господарства.

Таблиця 2

Внесок господарств населення у забезпечення продовольчої безпеки України [8, 9]

Показник	Рік				2018 р. у % до	
	1990	2000	2010	2018	1990 р.	2010 р.
Всі категорії господарств						
Площа сільгоспугідь, тис. га	41548	39365	36488	36517	87,9	100,1
Вартість валової продукції сільського господарства у цінах 2010 р., млн. грн. – всього	282774	151022	194887	269408	93,5	138,2
в т.ч.: рослинництва	145502	92839	124554	198658	136,5	159,5
тваринництва	137272	58183	70332	70750	51,7	100,6
Виробництво, млн. т:						
- зерна	51,0	24,5	39,3	70,1	137,4	178,4
- картоплі	16,7	19,8	18,7	22,5	134,7	120,3
- овочів	6,7	5,8	8,1	9,4	140,3	116,0
- м'яса (забійна вага)	4,36	1,66	1,53	2,3	52,8	150,3
- молока	24,5	12,7	11,2	10,0	40,8	89,3
- яєць, млн. шт	16287	8809	17053	16132	99,0	94,6
Урожайність, ц/га:						
- зерна	35,1	19,4	26,9	47,4	135,0	176,2
- картоплі	117	122	132,5	170,5	145,7	128,7
- овочів	149	112	173,6	214,3	143,8	123,4
- удій на корову, кг	2863	2359	4082	4922	171,9	120,6
Дрібнотоварний сектор аграрної економіки (сільські домогосподарства)						
Площа сільгоспугідь, тис. га	2617	7393	15898	15244	582,3	95,9
Вартість валової продукції сільського господарства у цінах 2010 р., млн. грн. – всього	83613	93025	100797	111102	132,9	110,2
в т.ч.: рослинництва	27564	47048	57741	73939	268,2	128,1
тваринництва	56049	45977	43056	37163	66,3	86,3
Виробництво, млн. т:						
- зерна	1,45	4,50	9,5	14,0	965,5	147,4
- картоплі	11,9	19,56	18,2	22,1	185,7	121,4
- овочів	1,79	4,84	7,2	8,1	452,5	112,5
- м'яса (забійна вага)	1,26	1,09	0,92	0,82	65,1	89,1
- молока	5,9	9,0	9,0	7,3	123,7	81,1
- яєць, млн. шт	6161	5832	6803	7232	117,4	105,3
Урожайність, ц/га:						
- зерна	35,8	24,9	25,0	34,4	96,1	137,6
- картоплі	118,6	122	131,7	169,4	142,8	128,5
- овочів	130,8	119	169,9	197,7	151,1	116,4
- удій на корову, кг	2637	2960	4110	4559	172,9	110,9

Із переходом до ринкових відносин малі форми господарювання набули ряду специфічних рис. Посилилася їх диференціація, збільшилась площа землекористування. У середньому за 2005-2018 рр. в них було вироблено майже 61,7-41,20% валової продукції сільського господарства. Такі види продукції як картопля, овочі, плоді і ягоди, вовна, мед та молоко вироблялися в основному у господарствах населення.

Дрібнотоварні форми господарювання на селі – можуть розвиватись за такими напрямками: 1) спеціалізуватися на виробництві трудомістких видів продукції; 2) кооперуватися і інтегруватися між собою і з іншими формами господарювання; 3) трансформуватися у ФГ.

Про розвиток сільських домогосподарств України за 2005-2018 рр. свідчать дані табл. 3.

Таблиця 3

Розвиток сільських домогосподарств України, які мають земельні ділянки, 2005-2018 рр.*

Показник	Рік					2018 у % до 2005
	2005	2010	2012	2014	2018	
Кількість сільських домогосподарств, які мають земельні ділянки за розміром площі, що використовують, тис. господарств:						
до 1 га	4376,6	4115,1	4026,8	4055,6	3806,2	87,0
1,01-5,0	928,8	973,5	1006,7	920,8	816,0	87,9
5,01- 10,0	98,6	105,3	114,8	119,8	110,4	112,0
10 і більше	59,7	68,4	67,8	77,6	67,2	112,6
Частка сільських домогосподарств у всіх категоріях господарств, %:						
у валовій продукції	59,5	51,7	49,3	44,7	41,2	-16,2
- в т. ч. тваринництва	73,8	61,2	58,2	54,5	52,7	-21,1
у виробництві:						
картоплі	98,8	97,4	98,1	97,2	98,2	-0,6
овочів - всього	89,3	88,1	85,7	86,1	85,7	-3,6
плодів і ягід	88,2	88,6	81,6	83,4	84,0	-4,2
м'яса всіх видів	63,2	44,9	42,5	38,5	38,1	-25,1
молока	81,2	80,3	77,7	76,2	77,1	-4,1
Кількість сільських домогосподарств, які утримують 4 і більше голів худоби, тис.						
ВРХ - всього	44,6	55,3	65,7	72,3	77,8	174,4
в т. ч. корів	6,0	6,6	9,1	12,3	14,8	246,7
Свиней	20,1	23,9	44,4	57,9	66,7	331,8

*Розрахунки на підставі даних Держстату України за відповідні періоди.

В 2018 р. 67,2 тис. сільських домогосподарств обробляли земельні ділянки площею понад 10 га, 110,4 тис. – від 5,1 до 10 га.

Отже, якщо, наприклад, урожайність картоплі в ОСГ становить 150 ц з гектара, то з п'яти гектарів можна одержати 750 ц картоплі. При закупівельній ціні 15 грн. за 1 кг, за всю вирощену і реалізовану картоплю можна одержати 1125 тис. грн. Високі ринкові ціни на картоплю склалися в останні роки, але ринкова кон'юнктура не постійна, з року в рік вона може змінюватися.

Проблеми розвитку особистих селянських господарств у перехідній економіці є своєрідним процесом формування повноцінного аграрного ринкового суб'єкта, що об'єктивно обумовлено неоптимізованим рівнем виробництва аграрної продукції і грошових доходів аграріїв. Це процес трансформації натуральних ОСГ у товарні.

Слід зазначити, що продукція ОСГ включає значні затрати ручної праці на її виробництво. Оскільки ОСГ, не відміну від сільськогосподарських підприємств, не здійснюють відрахування на соціальні заходи, це здешевлює собівартість їхньої продукції. Найдосконаліші і достовірні дані про витрати ОСГ можна отримати, якщо упродовж року їх власники записуватимуть (фіксуватимуть) витрати й одержані результати.

За сучасних умов ОСГ у своїй діяльності ефективно використовують ресурси. Вони вирішують продовольчу проблему, забезпечуючи насамперед себе продуктами харчування та частково залучаючи товарну продукцію утоварообіг.

Ефективне ведення ОСГ забезпечують: дбайливе використання матеріальних, трудових та фінансових ресурсів членів родини, несення відповідальності за кінцеві результати праці у власному господарстві, бажання підвищити життєвий рівень сім'ї. Проте, не дивлячись на це, власника ОСГ меншою мірою цікавить ефективність виробництва, він більш сконцентрований

на максимальному забезпеченні споживчих потреб своєї родини. Так, виробництво деяких видів продукції може бути не вигідним, але життєво необхідним.

Як свідчить досвід розвинутих країн, незважаючи на незначні розміри землекористування, дрібні господарства можуть функціонувати ефективно лише за умов налагодженої інфраструктури послуг дрібним товаровиробникам.

Особливістю ведення ОСГ є те, що їх діяльність оснований як на екстенсивному, так і на інтенсивному господарюванні. Зокрема інтенсивний розвиток ОСГ пов'язаний із вирощуванням високопродуктивних порід худоби та високоурожайних сортів рослин, ефективними засобами захисту рослин (від бур'янів і шкідників) і тварин від хвороб тощо.

На теренах України росте велика кількість різних рослин, багато з яких мають лікарські властивості. В нас налічується понад 17 тис. видів вищих квіткових рослин, із яких понад 500 видів визнані лікарськими. Сьогодні багато видів лікарських рослин можна вирощувати спеціально за договорами з аптекоуправліннями та іншими спеціалізованими фірмами.

У ОСГ Київської області ми пропонуємо для домогосподарств із розміром земельних ділянок 5,1 – 10,0 га вирощувати і реалізувати на ринках м. Києва різноманітні овочів та прянощів, горіхів, ягідних культур, комерційних видів лікарських трав тощо. В Україні повсюдно з успіхом можна вирощувати малину, полуницю, обліпиху, чорноплідну горобину, смородину, агрус тощо.

Результати наших досліджень свідчать, що в особистому господарстві, де чоловік і жінка службовці (вчителі, працівники сфери обслуговування), де є одна корова, теля, 25-30 курей, 1-2 свині, затрати праці на їх утримання становлять близько 10 людино-годин, а якщо члени родин ще й працюють у громадському виробництві, то валові денні затрати родини можуть становити близько 20 людино-годин (10 – затрати на домашнє господарство; 8 – затрати у суспільному господарстві; близько 1 людино-години – витрати на дорогу на роботу і додому).

Висновки. Найвні альтернативні оцінки науковців щодо перспектив розвитку господарств населення пояснюються різними аспектами їх дослідження, без виділення окремих груп. Так, виходячи із питомої ваги сектора господарств населення у загальному виробництві продукції сільського господарства, – він є якщо і не пріоритетним, то істотним (45-50%). І в цьому контексті відіграє значну роль у забезпеченні продовольством усього населення, і жителів села зокрема. Для більшості з них господарства населення є основним джерелом доходу й зайнятості, соціального стану. Інакше кажучи, нині господарства населення дають можливість хоча б кількісно розв'язувати продовольчу проблему.

Водночас, напевне, ніхто не заперечуватиме тези, згідно з якою у віддаленій перспективі в цілому сектор аграрних домогосподарств має втратити своє сучасне соціально-економічне значення. Зазначені масштаби і роль господарств населення в Україні зумовлені відсталістю підприємницького сектора. Відповідно, по мірі його розвитку масштаби сектора господарств населення скорочуватимуться. Цьому сприятиме й зростання доходів членів господарств населення з інших джерел – і насамперед, пенсій, зарплати у працюючих за наймом тощо.

Отже "романтизм" щодо економічної оцінки сектора господарств населення – некоректний. Для господарств населення у майбутньому є лише один напрям розвитку – трансформація у дрібний і малий аграрний бізнес, зростання рівня товарності, а по можливості – створення на їхній основі фермерських господарств. Цьому сприятиме і вступ України до ЄС, і формування повноцінного ринку земель.

Що ж до особистих селянських господарств (ОСГ), як визначального сектора господарств населення, то вони виступають малою формою господарювання на селі, на яку слід орієнтуватися як на головний резерв приросту сільськогосподарської продукції. ОСГ заповнюють ринкову нішу виробництвом нетрадиційних видів продукції, самостійно забезпечуючи себе насіннєвим матеріалом, молодняком худоби і птиці тощо. Значну частину продукції рослинництва (зерно, корми), отриману від сільськогосподарських підприємств у

рахунок орендної плати, оплати праці, придбання на ринку тощо, вони трансформують у продукцію тваринництва.

Всі запропоновані нами спеціалізації рослинництва і тваринництва досить трудомісткі, але не вимагають великих капітальних вкладень і тому з успіхом можуть бути використані особистими селянськими господарствами, які мають невеликі земельні ділянки. Це, в свою чергу, допоможе вирішити одну і досить гостру проблему сільської місцевості – зайнятість населення. Названі господарства знайдуть застосування для робочих рук своєї сім'ї, так як підростаюче покоління зможе спочатку допомагати батькам, а згодом продовжити їх справу. В цьому випадку діти не будуть покидати село в пошуку високооплачуваної роботи. Держава тільки виграє, тому що люди забезпечать самі себе гідним рівнем доходів, а не будуть стояти на обліку служби зайнятості у надії одержати невелику субсидію по безробіттю. Крім того, господарства населення є основою збереження українського села, традицій та звичаїв народу, його культури та історичних надбань. Саме через ці обставини держава повинна проявляти постійну турботу про їх збереження і створення сприятливих умов для діяльності.

Список використаних джерел

1. Бородіна О., Прокопа І. Інклюзивний сільський розвиток: науковий дискурс. Економіка та прогнозування. 2019. № 1. С. 70-85.
2. Крупін В. Є., Максименко А. О. Доходи і витрати сільського населення: регіональні аспекти. Наукові праці НДФІ. 2012. № 4 (61). С. 73-79.
3. Лібанова Е. М. Нерівність в українському суспільстві: витоки та сучасність. Економіка України. 2014. № 3. С. 4-19.
4. Макаренко Ю. П. Господарства населення: їх класифікація та перспективи розвитку. Агросвіт. 2013. № 5. С. 27-30.
5. Макарова О. В. Соціальна політика в Україні : моно-графія. Київ : Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2015. 244 с.
6. Особисті селянські господарства на 1 січня 2019 року. Державна служба статистики України. URL : https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2019/sg/osg/osg_u/osg_0119_u.html. (дата звернення: 20.05.2020).
7. Прокопа І. В., Беркута Т. В. Господарства населення в сучасному аграрному виробництві і сільському розвитку : монографія. Київ : Ін-т екон. та прогноз. НАН України, 2011. 240 с.
8. Економічна активність населення України за 2017 р. : стат. зб. Київ : Держстат, 2018. 205 с. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/07/zb_EAN_2017.pdf. (дата звернення: 20.05.2020).
9. Сільське господарство України за 2017 р. : стат. зб. Київ : Держстат, 2018. 245 с. URL : https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/2018/zb/09/zb_sg2017_pdf.pdf. (дата звернення: 20.05.2020).
10. Татаревська М. С. Рівень життя сільського населення: оцінювання та напрями поліпшення : монографія. Одеса : ВМВ, 2007. 298 с.
11. Черенько Л. М. Нові форми бідності в Україні: основні прояви та оцінка масштабів явища. Демографія та соціальна економіка. 2015. № 1. С. 11-21.
12. Спаський Г. В. Стан, проблеми та шляхи підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств в умовах євроінтеграції. Економіка АПК. 2017. № 9. С. 49-59.
13. Татаревська М. С. Рівень життя сільського населення: оцінювання та напрями поліпшення : монографія. Одеса : ВМВ, 2007. 298 с.
14. Талавири М. П. Організаційно-економічний механізм державної підтримки розвитку сільських територій: монографія. Київ: Вид-во НАУ, 2008. 384 с.

References

1. Borodina, O. & Prokopa, I. (2019). Inkluzyvnyi silskyi rozvytok: naukovyi dyskurs [Inclusive rural development: a scientific discourse]. *Ekonomika ta prohnozuvannia*, 1, pp. 70-85 [In Ukrainian].
2. Krupin, V.Ye. & Maksymenko, A.O. (2012). Dokhody i vytraty silskoho naseleння: rehionalni aspekty [Income and expenditure of rural population: regional aspects]. *Naukovi pratsi NDFI*, 4 (61), pp. 73-79 [In Ukrainian].
3. Libanova, E.M. (2014). Nerivnist v ukrainskomu suspilstvi: vytoky ta suchasnist [Inequality in Ukrainian society: origins and modernity]. *Ekonomika Ukrainy*, 3, pp. 4-19 [In Ukrainian].
4. Makarenko, Yu.P. (2013). Hospodarstva naseleння: yikh klasyfikatsiia ta perspektyvy rozvytku [Households: their classification and development prospects]. *Ahrosvit*, 5, pp. 27-30 [In Ukrainian].
5. Makarova, O.V. (2015). *Sotsialna polityka v Ukraini: monohrafiia [Social policy in Ukraine: monograph]*. Kyiv: Instytut demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen im. M.V.Ptukhyh NAN Ukrainy [In Ukrainian].
6. Osobysti selianski hospodarstvana 1 sichnia 2019 roku [Private peasant farms as of 1.01.2019]. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy*. Retrieved from: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2019/sg/osg/osg_u/osg_0119_u.html (Accessed: 20.05.2020)..
7. Prokopa, I.V. & Berkuta, T.V. (2011). *Hospodarstva naseleння v suchasnomu ahrarnomu vyrobnytstvi i silskomu rozvytku: monohrafiia [Households in modern agrarian production and rural development: monograph]*. Kyiv: In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrainy [In Ukrainian].
8. *Ekonomichna aktyvnist naseleння Ukrainy, 2017: Statystychnyi zbirnyk [Economic activity of the population of Ukraine, 2017: Statistical yearbook]*. (2018). Kyiv: Derzhstat. Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/07/zb_EAN_2017.pdf (Accessed: 20.05.2020).
9. *Silske hospodarstvo Ukrainy, 2017: Statystychnyi zbirnyk [Agriculture of Ukraine, 2017: Statistical yearbook]*. (2018). Kyiv: Derzhstat. Retrieved from: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/2018/zb/09/zb_sg2017_pdf.pdf (Accessed: 20.05.2020).
10. Tatarevska, M.S. (2007). *Riven zhyttia silskoho naseleння: otsiniuvannia ta napriamy polipshennia: monohrafiia [The standard of living of the rural population: evaluation and directions of improvement: monograph]*. Odesa: VMV [In Ukrainian].
11. Cherenko, L.M. (2015). Novi formy bidnosti v Ukraini: osnovni proiavy ta otsinka mashtabiv yavyshcha [New forms of poverty in Ukraine: main manifestations and scale of the phenomenon]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, 1, pp. 11-21 [In Ukrainian].
12. Spaskyi, H.V. (2017). Stan, problemy ta shliakhy pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ahrarnykh pidpriemstv v umovakh yevrointehratsii [State, problems and ways for increasing competitiveness of agricultural enterprises in terms of European integration]. *Ekonomika APK*, 9, pp. 49-59 [In Ukrainian].
13. Tatarevska, M.S. (2007). *Riven zhyttia silskoho naseleння: otsiniuvannia ta napriamy polipshennia: monohrafiia [The standard of living of the rural population: evaluation and directions of improvement: monograph]*. Odesa: VMV [In Ukrainian].
14. Talavyria, M.P. (2008). *Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm derzhavnoi pidtrymky rozvytku silskykh terytorii: monohrafiia [Organizational and economic mechanism of state support for rural development: monograph]*. Kyiv: Vyd-vo NAU [In Ukrainian].

OSTAPCHUK Anatoliy

PhD (Economics), Associate Professor,
National University of Life and Environmental
Science of Ukraine,
Kyiv, Ukraine

ZBARSKA Anna

PhD (Economics), Associate Professor,
National University of Life and Environmental
Science of Ukraine,
Kyiv, Ukraine

HOUSEHOLDS OF POPULATION IN PROVIDING FOOD SAFETY OF UKRAINE

Introduction. *Conditions and features of the peasant farms' development as subjects of agricultural production are analyzed. In the article is considered classification of households by signs: level of marketability and their sizes, taking into account their socio-economic nature.*

Methodology. *When writing articles are used: the abstract logical method -for defining the theoretical foundations of personal peasant farms' functioning; monographic – for studying the scientists' views on the problems of development, in particular, family farms, as well as in the study of foreign experience in public policy in this area; analysis and synthesis – for assessing the results of small forms of economic production on commodity and consumer types.*

Results. *The current state of development of the national agrarian sector of Ukraine which is characterized by the special significance of small forms of farming in the countryside, which in the legal field, scientific and statistical literature are defined as personal peasant and farm enterprises, households, small agriculture, and households, is considered. Ensuring the development of small forms of agricultural production is an important component of the of domestic agricultural sector effective functioning. In turn, it is determined the necessity to analyze the peculiarities of the available resource potential's usage, as well as the results of economic activity of representatives of this farmers' group.*

Originality. *According to the results of the study, the differential nature of the functioning of small forms farming in the countryside is justified. The directions' development of various groups of households for the future are proposed. A comparative analysis of consumer goods (family farms, small agricultural enterprises), consumer-commodity (personal peasant farms) and consumer group (traditional rural households) evidences of their diversity. It is proved that the farms of the commodity group demonstrate the highest results in the sale of final products, while the farms of the consumer-commodity group more efficiently use land resources.*

Conclusion. *In further researches, it is necessary to share the role of households in transition and in a perspective model of the agrarian economy. Relative to the first, households played the role of a tangible stabilizer in the public sector crisis (additional income sources, mitigation of unemployment, etc.). Regarding the second, it is necessary to weigh the effect of many circumstances, which are now difficult to foresee. For a significant part, they include: high motivation for productive and efficient management; small size of the economy, knowledge of its market segment and its consumer, etc.*

Keywords: *farms, private farms, livestock production, gross output, profitability, efficiency.*

*Одержано редакцією: 08.06.2020
Прийнято до публікації: 16.09.2020*